

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Коросташової Марії Анатоліївни

«Удосконалення діагностики та комплексного лікування пацієнтів з дисфункціями скронево-нижньощелепного суглобу, обумовлених змінами гормонального стану», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 221 - «Стоматологія»

Актуальність обраної теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Дисфункція СНЩС є складною поліетіологічною проблемою, яка погіршує життя пацієнта хрустом, болем та обмеженням рухливості щелеп.

Кількість пацієнтів із такими скаргами в останній час суттєво зростає, а лікування дає високу частоту рецидивів. Дослідження дисертанта вказують на значну поширеність дисфункцій СНЩС серед жінок – до 80% від загальної кількості пацієнтів, що можна пояснити коливаннями рівня естрадіолу(E2) в різні вікові періоди.

Перелік етіологічних факторів виникнення дисфункції СНЩС є досить великим; головними серед багатьох визначені такі: порушення оклюзії, аномалії прикусу та положення зубів, морфофункціональні зміни в м'язах щелепно-лицевої ділянки, патологічна стертість зубів, травми, гормональні зміни, стрес, тощо. Дані причини порушують міодинамічну рівновагу в жувальних м'язах, що й впливає на рухи суглобового диску.

Пацієнти з дисфункцією СНЩС можуть звертатись як до хірургів-стоматологів, так і до ортопедів-стоматологів та ортодонтів, так як окремі спеціалісти з лікування такої патології не виділені в переліку спеціальностей. Саме тому командна робота фахівців є головною в лікуванні пацієнтів із дисфункцією СНЩС.

За останні роки намітився значний науковий прогрес у розумінні складної етіології та патогенезу дисфункції СНЩС, але цілий перелік питань залишається невирішеним, серед них - вплив ендокринних факторів та гормональних змін на розвиток цієї патології. Недостатньо вивчена

особливість суглобових структур у жінок менструального періоду та періоду вторинної аменореї від рівню естрогенів у них.

Дисертаційна робота виконана у відповідності до науково-дослідницької роботи кафедри пропедевтики хірургічної стоматології Полтавського державного медичного університету «Обґрунтування комплексного лікування функціональних порушень та удосконалення технологій оперативних втручань при захворюваннях щелепно-лицевої ділянки». Державний реєстраційний номер 0120U105551.

**Особистий внесок автора в отриманні наукових результатів,
представлених у роботі.**

Дисертаційна робота «Удосконалення діагностики та комплексного лікування пацієнтів з дисфункціями скронево-нижньощелепного суглобу, обумовлених змінами гормонального стану» є закінченим самостійним дослідженням, яке вирішує поставлену задачу щодо удосконалення діагностики ДСНЩС, на тлі змін гормонального стану.

Авторкою самостійно виконано інформативний пошук та проведено аналіз 193 джерел науково-медичної інформації. На підставі аналізу наукової літератури та інформаційно-патентного пошуку спільно з науковим керівником розроблений план, обґрунтовані мета та завдання дослідження.

Здобувачка визначила ключові гіпотези дослідження, які стосуються взаємозв'язку між гінекологічними факторами, гормональними змінами та патологіями СНЩС. Провела кореляційний аналіз між внутрішньо-суглобовими патологіями та різними клінічними параметрами, що дозволило виявити взаємозв'язки між естрадіолом, остеокальцином та патологіями суглобів. Проаналізувала отримані результати та зробила висновки, які дозволили доповнити наукові знання про вплив гінекологічних патологій та гормональних змін на перебіг морфології та функції СНЩС. Крім того, здобувачка підготувала 15 наукових статей для публікації в наукових журналах, (серед яких 1-у закордонному виданні, що входить до наукометричної бази Scopus), отримала 1 патент України на корисну

модель та 2 авторських права на твір. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, участь дисертантки є провідною, здобувачу належать матеріали та висновки.

На основі отриманих результатів розроблено класифікацію внутрішньосуглобових патологій СНЩС за патогенетичними критеріями (авт. право на науковий твір № Свід. UA № 128997 від 12.08.24 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій

Обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, сформованих у дисертації, їх достовірність та новизна, повнота викладання в опублікованих працях базуються на наступному: авторка ретельно вивчила останні наукові літературні дані, щодо визначеної проблематики; сформульовані мета та б завдань, що логічно відображають суть роботи; загальний дизайн роботи логічно продуманий та передбачає досягнення мети і реалізацію поставлених завдань у декілька етапів.

У проведеному дослідженні прийняли участь група спостереження (45 пацієнтів), група контролю (73 студентки) та група дослідження (220 жінок).

Крім традиційного клінічного обстеження дисертантка пропонує специфічне анкетування пацієнтів (авторське право на науковий твір № 129846)

Крім загального традиційного обстеження СНЩС у пацієнтів проводили такі додаткові методи дослідження: магнітно-резонансна томографія - у 81% обстежених та оцінка протонної щільності менісків. Застосовувались лабораторні методи діагностики - оцінка показників концентрації гормону естрадіолу (E2) у 85 пацієнтів та білка остеокальцину у 61 пацієнта.

Проведене лабораторне ЕМГ- обстеження на 14 пацієнтах із ДСНЩС. Цей важливий додатковий науковий метод знайшов відображення як в завданнях, так і в висновках.

Перед початком виконання даної роботи було отримано схвалення комісії з біоетики Полтавського державного медичного університету та отримана згода учасників дослідження.

Використана дисертанткою методологія та обсяг методів дослідження в повній мірі дали можливість оцінити результати проведеної роботи. Висновки є теоретичним обґрунтуванням результатів проведеної роботи, практичні рекомендації є доступними для лікарів.

Ступінь новизни результатів дисертаційного дослідження.

Авторкою на основі результатів дослідження розроблено класифікацію внутрішньосуглобових патологій СНЩС за патогенезом, яка враховує найпоширеніші порушення (динамічні та статичні) та їхній зв'язок із патогенетичними механізмами.

Вперше показано значущу відмінність щодо частоти та характеру внутрішньосуглобових патологій між жінками з менструальним циклом та аменореєю. Жінки частіше в порівнянні з чоловіками, мають такі патології як: передня дислокація менісків з редукцією (91%), сплюсненість суглобових головок (54%) та дегенеративні зміни менісків (43%). Пацієнтки з аменореєю мають вищий ризик розвитку внутрішньосуглобових патологій, ніж жінки з регулярним циклом.

Вперше було виявлено зв'язок між концентрацією естрадіолу та дегенеративними змінами менісків у жінок; зниження рівня естрадіолу може асоціюватися з більш високою ймовірністю розвитку дегенеративних змін у менісках.

Вперше виявлено кореляційний зв'язок між рівнем остеокальцину та гіпоплазією виростків у пацієнток з менструальним циклом, що свідчить про важливість врахування біохімічних маркерів при оцінці стану суглобів у молодих жінок.

Знайдено статеві відмінності в оцінці протонної щільності менісків СНЩС; у жінок, в порівнянні з чоловіками, більша схильність до дегенеративних змін та до остеоартрозу.

Висновок про повноту опублікування основних положень дисертації.

Матеріали дисертації повністю висвітлені в опублікованих працях. Всього опубліковано 15 наукових робіт: з них у фахових виданнях, рекомендованих МОН України, що цитуються міжнародними науково-метричними базами - 6 статей; у закордонних виданнях, що входять до наукометричної бази Scopus - 1 стаття; у виданнях, що індексуються Web of Science - 1 стаття; 4 тези доповідей в матеріалах науково-практичних конференцій; отримано 1 патент України на корисну модель та 2 авторські права на науковий твір.

Основні результати дисертаційної роботи з 2019 по 2024 р.р. доповідались і обговорювались на 6 Всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю.

Практичне значення отриманих результатів

Отримані в результаті клініко-лабораторних досліджень дані мають теоретичне і практичне значення для лікарів хірургів-стоматологів, ортопедів, ортодонтів, лікарів-стоматологів та сімейних лікарів.

За результатами дослідження отримане авторське право на науковий твір «Анкета - дослідження пацієнок з гормонозалежною дисфункцією СНЩС» (Свід. UA № 129846 від 11.09.24р.). Для практичної охорони здоров'я запропонований науковий твір «Класифікація внутрішньосуглобових порушень СНЩС за патогеном А,В,С - варіанти дислокації менісків» (Свід. UA №128997 від 12.08.24р.)

Згідно актів впровадження результати, отримані в ході виконання дисертаційної роботи, використовуються в клінічній практиці, КП «Полтавський обласний центр стоматології – СКП ПОР», КП «ПОКЛ ім. М.В.Скліфосовського ПОР»

Оцінка структури дисертації, мови та стилю викладення

Дисертація оформлена згідно вимог до такого виду робіт, традиційно структурована, викладена на 207 сторінках, складається з переліку умовних

скорочень, вступу, огляду літератури, об'єктів та методів дослідження, 2-х розділів власних досліджень, аналізу та узагальнення результатів досліджень, висновків, практичних рекомендацій та списку використаних джерел, що містить 193 наукових праці, з них 22- кирилицею та 171 латиницею. Робота ілюстрована 22 таблицями та 45 малюнками, містить 14 додатків. Робота викладена літературною українською мовою, науковим стилем письма.

Характеристика розділів, оцінка змісту дисертації

У **анотації** українською та англійською мовами репрезентовані найбільш вагомі результати дослідження, отримані авторкою, із уваги на наукову новизну та наведений список публікацій за темою дисертаційної роботи. *Дещо забагата кількість абревіатур в тексті утруднює його читання.*

У **вступі** переконливо обґрунтована актуальність представленої роботи, визначена мета та наведені конкретні завдання дослідження, об'єкт та предмет дослідження сформульовані у відповідності до тематики дисертації, викладені наукова новизна роботи, практична значимість, наведена кількість публікацій.

Огляд літератури. Розділ структуровано в п'ять підрозділів, що допомагає зрозуміти процес формування наукової думки з визначеної автором проблематики – «Дисфункція СНЩС – актуальна поліетіологічна та клінічна проблема». Огляд літератури викладений на 31 стор., що складає коло 15% загального тексту. В огляді літератури приведені історичні та сучасні відомості про етіологію та патогенез дисфункцій СНЩС. В тексті дисертації підкреслено, що етіопатогенез ДСНЩС ще не достатньо вивчений науковий напрямок та потребує подальших досліджень. На тлі вивченої наукової літератури авторкою підкреслений взаємозв'язок, роль та вплив естрогену на сполучну тканину СНЩС.

Окремий підрозділ 1.3 присвячений питанню статевого диморфізму естрогенових рецепторів в СНЩС, в якому зазначено, що ці питання недостатньо вивчені і потребують подальших наукових зусиль.

В підрозділі 1.4 обґрунтована сучасна діагностика СНЩС. МРТ визначений, як золотий стандарт для діагностики патології СНЩС.

Останній підрозділ огляду літератури - 1.5 присвячений методам лікування ДСНЩС. Зроблений акцент на ортопедичному лікуванні – шинотерапії, як консервативному методі. Підкреслено, що проблема вивчення етіології, патогенезу, діагностики та методів лікування ДСНЩС ще далека від вирішення.

Загальний висновок за розділом 1 визначив актуальність дисертаційного дослідження.

Розділ 2 «Дизайн та матеріали дослідження» викладений на 11 стор., що становить 5,3% від загального об'єму тексту дисертації та складається з 9 підрозділів. Описані критерії формування груп спостереження, методика специфічного анкетування, об'єктивні методи обстеження пацієнтів із ДСНЩС МРТ, лабораторні методи вимірювання гормону естрадіолу та білка остеокальцину, ЕМГ жувальних м'язів (але не вказана кількість обстежених пацієнтів), описані R-методи обстеження (без констатації кількості залучених пацієнтів) та статистичні методи.

У підрозділі 2.8 дуже докладно описані деякі відомі методи дослідження, на які ж можна було дати лише посилання.

Розділ 3 «Результати власних досліджень» є найбільш об'ємним складається з 7 підрозділів та викладений на 45 стор., що становить 21,7% від загальної кількості тексту дисертації.

Підрозділ 3.1 «Результати специфічного анкетування в підгрупах дослідження та групі контролю» викладені на 7 стор., в ньому виділений підрозділ, що присвячений аналізу кореляційних зв'язків.

Вважаю, що саму специфічну анкету слід перенести до розділу 2 «Матеріали і методи», але крупнішим шрифтом.

Підрозділ 3.2 присвячений результатам МРТ- дослідження, викладений на 8 стор., має 4 табл. із статистичною обробкою. Висновок підрозділу 3.2: «Пацієнтки підгрупи аменореї мають ризик внутрішньосуглобової патології в

порівнянні з пацієнтками підгрупи менструального цикла», що викладений на 3 стор., підрозділ 3.3 має 2 табл.

В підрозділі 3.3 на 3 стор. представлена порівняльна характеристика результатів специфічного анкетування та даних МРТ є 2 табл.

Підрозділ 3.4 (4 стор., 2 табл.) присвячений лабораторним дослідженням оцінки концентрації естрадіолу та остеокальцину: в підрозділі 3.4.1 представлені кореляції показників естрадіолу, в підрозділі 3.4.2 - зв'язку остеокальцину та внутрішньосуглобової патології.

Основні висновки підрозділу 3.4 наступні: при зниженні естрадіолу збільшується частота дегенеративних змін, а рівень остеокальцину у молодих жінок є маркером кісткової активності та відображає особливості розвитку суглобових структур.

Підрозділ 3.5 присвячений оцінці протонної щільності менісків та викладений на 7 стор., має 2 табл. та 2 мал. Основний висновок підрозділу: «Знайдено статеві відмінності, а саме ДСНЩС має вищу поширеність серед жінок, є різниця протонної щільності меніску переднього і заднього країв».

Підрозділ 3.6, викладений на 11 стор. присвячений ЕМГ дослідженню, має 5 табл.

Підрозділ 3.7 «Результати розвитку гіпоплазії виростків та остеоартрозу в групах дослідження та спостереження залежно від статі» знову присвячений результатам МРТ- дослідження, викладений на 5 стор., має 4 табл. та 1 мал. Підкреслено, що визначена статистично значуща залежність між статтю пацієнта та частотою випадків артрозу і гіпоплазії виростків, а саме: жінки більш схильні до розвитку остеоартрозу, а чоловіки страждають на гіпоплазію виростків.

В цілому результати розділу 3 викладені в відкритому друці в 4 публікаціях та дали підґрунтя для створення класифікації на основі аналізу найбільш поширених патологій.

Розділ 4 «Комбінований підхід до діагностики та лікування ДСНЩС» викладений на 21 стор. (10,1% від загального об'єму дисертації) має 2 підрозділи, 19 мал. та 3 клінічних випадки. Матеріали даного підрозділу викладені в 7 наукових публікацій.

Розділ «Обговорення результатів дослідження» викладений на 34 стор. (16,4% від загального об'єму дисертації) має 9 мал., 7 табл. та два підрозділи. Розділ дещо переобтяжений за об'ємом. В тексті відсутні конкретні цифри власних результатів, що дещо ускладнює роботу з розділом.

В тексті представлені рекомендації для клінічної практики, щодо користування класифікацією внутрішньосуглобових порушень СНЩС. Розділ читається дещо з затрудненням, причина-відсутність цифр власних досліджень при порівнянні з літературними джерелами.

Висновки у кількості 6 (викладені на 2,5 сторінках). Висновки є логічним теоретичним завершенням виконаної роботи, відповідають завданням дослідження та оснований на його результатах, **можуть бути більш стислими.**

Практичні рекомендації важливі для лікарів-стоматологів різних фахів та доступні для їх виконання, тобто, результати наукового дослідження є важливими не тільки з теоретичної точки зору, але й з практичного їх напрямку. **Практичні рекомендації потрібно дещо зменшити по кількості за рахунок об'єднання.**

Список використаних джерел складається з 193 наукових праць, з яких 171 іноземних, що складає 88,61% і 22 вітчизняних, що складає 11,39%.

Додатки мають 8 актів впровадження в навчальний процес і 3- в лікувальні заклади Полтави.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Під час виконання дисертаційної роботи «Удосконалення діагностики та комплексного лікування пацієнтів з дисфункціями скронево-нижньощелепного суглобу, обумовлених змінами гормонального стану»

Коросташової Марії Анатоліївни не було виявлено порушень академічної доброчесності.

Виходячи із зазначеного, слід констатувати наявність всіх необхідних розділів, що характеризує дане дослідження, як завершену науково-кваліфікаційну працю.

По тексті дисертації є певна кількість пунктуаційних, стилістичних помилок, опісок, невдалих висловів, але зауваження мають рекомендаційний характер та не знижують наукової та практичної цінності представленого дослідження.

Під час роботи над текстом дисертації виникли запитання, на які прошу дати відповіді:

1. Для чого була виділена III гр. спостереження і якого віку пацієнти ввійшли до неї?
2. В таблицях розділу 3 (3.221., 3.222, 3.223) є графа «очікувано». Як ви отримували ці показники?
3. В чому особливості застосування коефіцієнта кореляції Кендала в статистичному аналізі?
4. В чому переваги турно-амплітудної характеристики ЕМГ- сигнали?
5. З якими спеціалістами яких медичних профілей ви консультували пацієнтів з ДСНЩС?
6. В яких випадках ви застосовували головну пращеподібну шапочку пацієнтам із ДСНЩС? В чому її особливість?

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Представлена для присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 22 «Охорона здоров'я», 221 – «Стоматологія» робота Коросташової Марії Анатоліївни «Удосконалення діагностики та комплексного лікування пацієнтів з

дисфункціями скронево-нижньощелепного суглобу, обумовлених змінами гормонального стану» є завершеною самостійною працею, в якій наведено теоретичне узагальнення та новий підхід до вирішення актуальної задачі – удосконалення діагностики пацієнтів із ДСНЩС згідно ключових гіпотез дослідження, які стосуються взаємозв'язку між гінекологічними факторами, гормональними змінами та патологією СНЩС шляхом доповнення наукових знань про вплив гінекологічної патології та гормональних змін на перебіг СНЩС, після виявлення нових фактів, щодо взаємозв'язків між естрадіолом, остеокальцином та патологією СНЩС.

Дисертаційна робота Коросташової Марії Анатоліївни «Удосконалення діагностики та комплексного лікування пацієнтів з дисфункціями скронево-нижньощелепного суглобу, обумовлених змінами гормонального стану» за своєю метою і завданнями дослідження, достовірністю і обґрунтованістю отриманих результатів, висновків і практичним значенням відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та сучасним вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Коросташова Марія Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Стоматологія».

Рецензент

Завідувачка кафедри післядипломної освіти
лікарів-ортодонтів Полтавського
державного медичного університету
доктор медичних наук, професор

Віра КУРОЄДОВА